

GOSPODARSTWO DOMOWE W WIELKIM KSIĘSTWIE LITEWSKIM W KOŃCU XVIII WIEKU

OPIS ZAGADNIENIA

Dyskutowana w literaturze koncepcja J. Hajnala o podziale Europy na dwie strefy charakteryzujące się dominacją określonego modelu małżeństwa i gospodarstwa domowego wymaga dla wielu regionów wielu weryfikacji. Wśród nich jest Wielkie Księstwo Litewskie. Demograficzne badania rodziny na ziemiach Rzeczypospolitej w XVIII wieku, opublikowane przez M. Szoltyśka (2015), koncentrują się w przypadku Wlk. Ks. Litewskiego głównie na Polesiu i województwie mińskim, które można uznać za białoruskie pod względem etnicznym, kulturowym i religijnym. Celem prezentacji jest porównanie wyników uzyskanych dla Polesia z powiatem kowieńskim, reprezentatywnym dla litewskiej części WKL. Umożliwi to ocenę wpływu odmienności etnicznej kulturowej i religijnej na demografię w skali regionalnej.

METODOLOGIA I DANE

- o dane do analizy pochodzą z dwóch źródeł: 1) dla Polesia z publikacji M. Szoltyśka, 2) dla powiatu kowieńskiego z bazy danych opartej na księgach V Rewizji Duszy przeprowadzonej przez władze rosyjskie w 1795 r.;
- o w szacunkach pominięto gospodarstwa zbiorowe (klasztory, folwarki, szpitale);
- o populacja Polesia obejmuje wyłącznie ludność chłopską;
- o baza danych populacji powiatu kowieńskiego uwzględnia także szlachtę, Żydów i Tatarów;
- o typologię gospodarstw przeprowadzono według klasyfikacji Petera Lasletta;
- o baza M. Szoltyśka obejmuje dane 25 332 osób (3 884 gospodarstwa), zaś w powiecie kowieńskim zestawiono informacje o 11 312 osobach (1 534 gospodarstwa).

WYNIKI

➤ PRZECIĘTNE ZALUDNIENIE GOSPODARSTWA DOMOWEGO I DYMU

Przeciętne zaludnienie dymu w powiecie kowieńskim wynosi **7,37 osób**, po odjęciu komorników (1166 osób) wartość ta spada do poziomu **7,09**. Na Polesiu analogiczne dane wynoszą odpowiednio **6,52** i **6,43**. Różnica między dwoma wspomnianymi regionami wynosi 0,66 dla gospodarstwa i 0,85 dla dymu. Nie są to więc duże rozbieżności. Różnica między zaludnieniem *housefull* a *household*, wszędzie osiąga wartość mniejszą niż 1 punkt procentowy.

➤ GOSPODARSTWA DOMOWE PROWADZONE PRZEZ KOBIETY

W powiecie kowieńskim kobiety zarządzały 62 gospodarstwami (**4,4%**), a w regionie poleskim 86 gospodarstwami (**2,2%**). Pokazuje to, że kobiety rzadko pełniły rolę gospodarzy. Dla porównania, na ziemiach koronnych wskaźnik ten wynosił powyżej 3%, np. 3,4% na Kujawach i 3,8% na Śląsku. Być może pewien wpływ na nieco większy udział gospodarstw kierowanych przez kobiety w powiecie kowieńskim może mieć większa różnorodność stanowa populacji, której dane analizowano dla tego regionu.

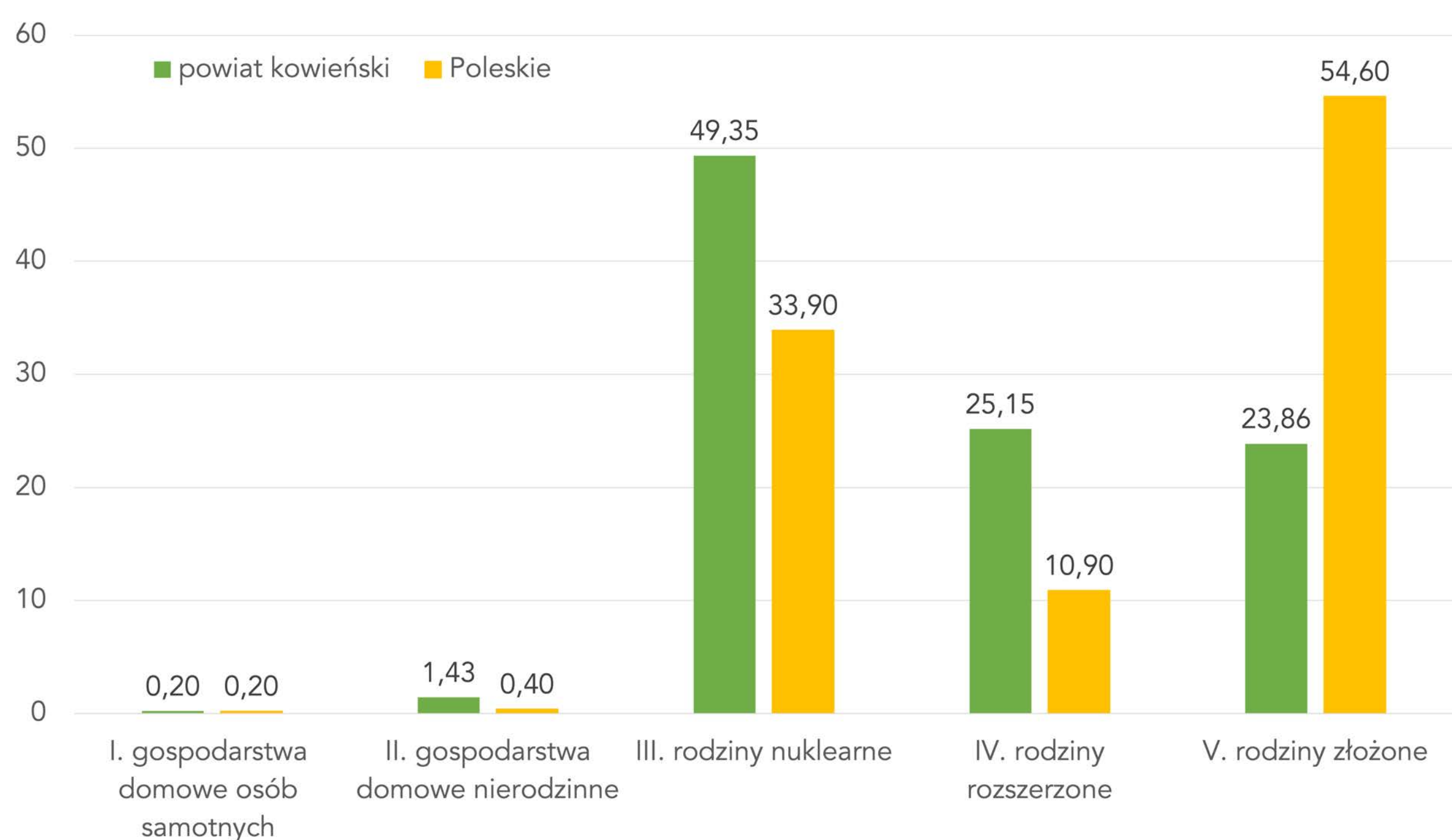
➤ SŁUŻBA W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH

W regionie polesia tylko w 65 spośród 3884 gospodarstw (**1,7%**) była obecna służba, podczas gdy w powiecie kowieńskim na 1534 gospodarstwa 461 posiadało służbę (**30,05%**). Tak duża dysproporcja sugeruje, iż specyfika regionalna części litewskiej, pod tym względem zdecydowanie bliższa jest Koronie. Istotną rolę czeladzi na terenie powiatu obrazuje także wykres 2 uwzględniający jej występowanie we wspólnotach mieszkalnych, w każdej z parafii.

➤ GOSPODARSTWA DOMOWE NA POLESIU I W POWIECIE KOWIEŃSKIM

W obu regionach występują wyraźne różnice w typach gospodarstw domowych (por. wykres 3). Na Polesiu dominują gospodarstwa złożone, podczas gdy w powiecie kowieńskim zdecydowanie przeważa Laslettowski typ III. Na terenach etnicznie litewskich obecność gospodarstw rozszerzonych była o prawie 15 punktów procentowych wyższa niż na Polesiu, ale z kolei na udział gospodarstw złożonych był ponad dwukrotnie wyższy w części białoruskiej. Choć wspólnoty domowe w części kowieńskiej w dużej mierze miały charakter nuklearny, to ich udział wynosił **49,01% w skali całego powiatu**. Zatem proporcje między wspólnotami typu prostego, a bardziej rozbudowanymi są niemal identyczne. Biorąc pod uwagę całościową strukturę systemów rodzinnych terenu kowieńskiego, wydaje się, że znajdował się on strefie przejściowej i okresie przekształceń archaicznego modelu tej komórki, w stronę nuklearyzacji. W tym kontekście, uwidacznia się pewne podobieństwo między oboma regionami Wlk. Ks. Litewskiego, gdyż Polesie, również cechowało się dużym odsetkiem gospodarstw typu IV i V (sumarycznie ponad 65% ogółu).

Wykres 3. Struktura gospodarstw domowych w powiecie kowieńskim i na Polesiu według klasyfikacji P. Lasletta (w %)

Wykres 1. Udział poszczególnych gospodarstw w całościowej strukturze parafii powiatu kowieńskiego w 1795 r.

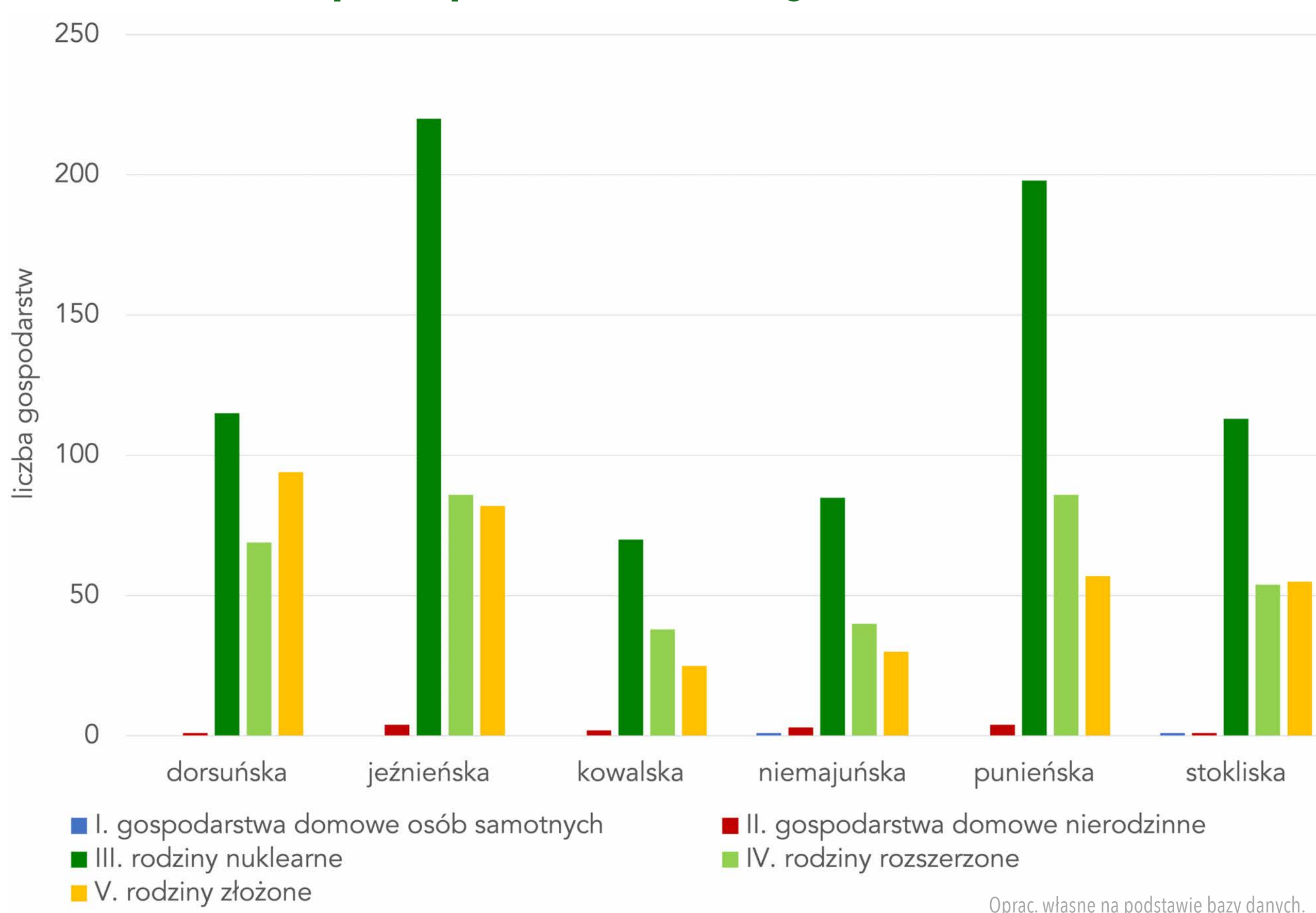
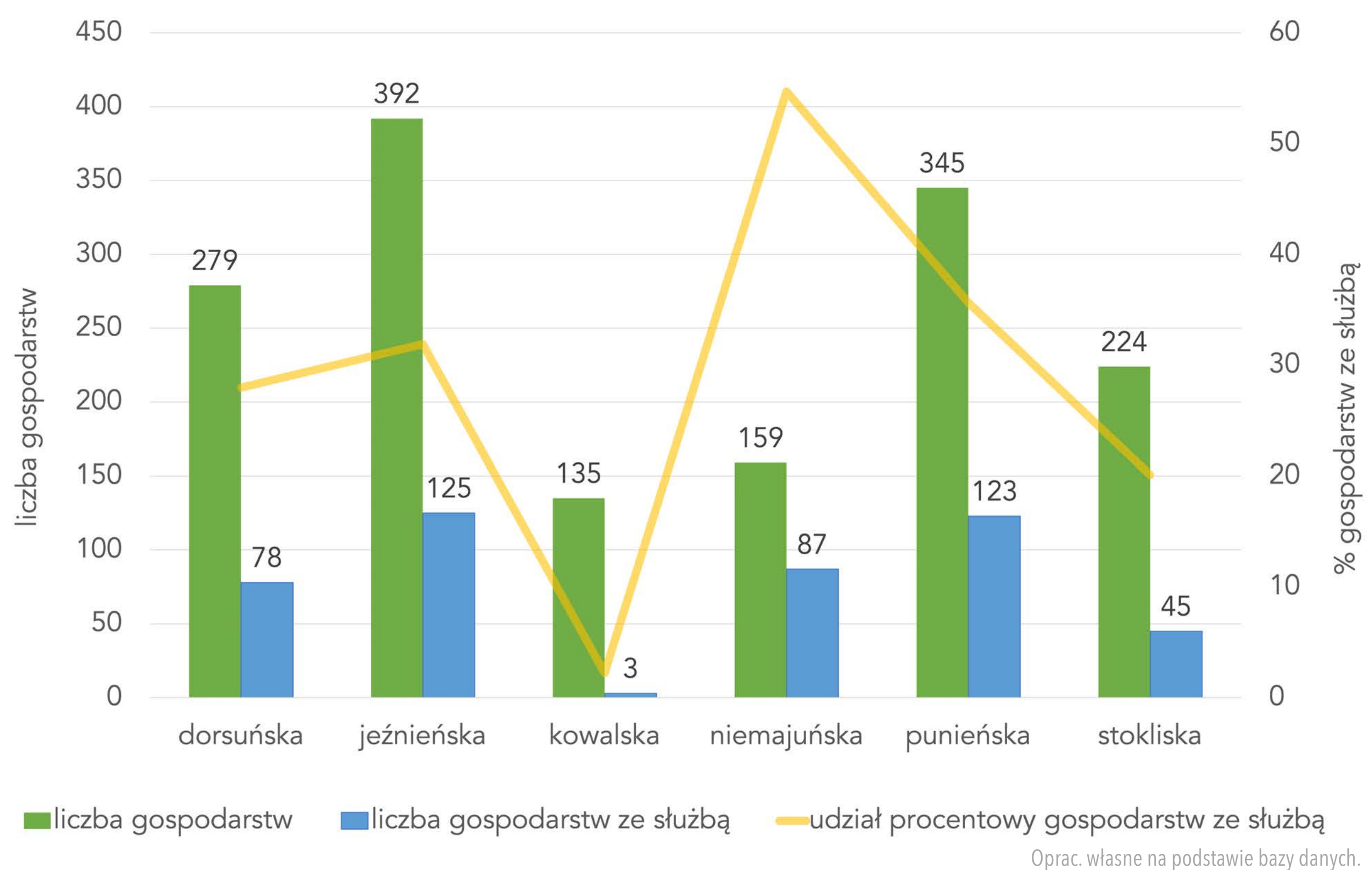

Tabela 1. Liczebność gospodarstw na terenie powiatu kowieńskiego w 1795 r.

parafia powiatu kowieńskiego	liczba gospodarstw	liczba osób	liczba miejscowości	przeciętne zaludnienie gospodarstwa	przeciętne zaludnienie dymu
dorsuńska	279	2146	52	7,69	7,69
jeźnierska	392	2876	63	7,30	7,34
kowska	135	878	27	6,47	6,50
niemajńska	159	1322	41	7,54	8,31
punieńska	345	2358	36	6,61	6,83
stoklika	224	1732	40	6,75	7,73
razem	1534	11312	259	7,09	7,37

Oprac. własne na podstawie bazy danych.

Wykres 2. Gospodarstwa ze służbą w parafiach powiatu kowieńskiego w 1795 r.

Oprac. własne na podstawie bazy danych.

PODSUMOWANIE

Przedstawiona analiza wskazuje, że pod pewnymi względami powiat kowieński, etnicznie, kulturowo i religijnie odmienny od Polesia pod pewnymi względami wykazuje inną specyfikę demograficzną, bliższą ziemiom koronnym. Najbardziej jest to widoczne w udziale służby i zaludnieniu gospodarstw, a także proporcji gospodarstw rozszerzonych i złożonych. Łączny udział w społeczeństwie gospodarstw nuklearnych w oby regionach był podobny.

JAKUB KOZŁOWSKI – doktorant Szkoły Doktorskiej Uniwersytetu w Białymstoku. Opracowuje rozprawę z zakresu demografii historycznej pod kierunkiem dr hab. Marzeny Liedke, prof. UwB. Tematem pracy jest rodzina i gospodarstwo domowe ludności wiejskiej w Wielkim Księstwie Litewskim w końcu XVIII w.

Kod QR